

Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonų prospektas, 1765–1766 m.
Organ in St John's Church in Vilnius, 1765–1766

Daugų bažnyčios vargonų prospektas, apie 1765 m., Alytaus r.
Organ in church in Daugai, ca. 1765, Alytus District

Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų prospektas, apie 1790 m.
Organ in St Joseph's Church in Kėdainiai, ca. 1790

1804 by the organ builder Theodore Tiedemann from Courland. The only instrument by Georg Adam Neppert from Įsrutis stands in Griškabūdis Church.

Notable organs located in Alytus County are in the Lazdijai and Simnas Churches, the work of the Kaunas organ builder of the early 20th century Jonas Garalevičius. The Baroque organ — both the façade and the instrument — at Daugai Church is the work of Vilnius' craftsmen. This instrument was built in 1765 for the Franciscan Church in Vilnius and was only moved to Daugai around 1865.

A visit to all or at least some of these instruments leads us to the conclusion that both local organ builders and those of neighbouring countries contributed to the establishment of the tradition in Lithuania. The instruments, which were built by them and survive to the present day, are of great importance to the organists, historians and restorers in Lithuania. On the other hand, they play an important part in the European culture of organ playing and building.

Written by Dr. Girėnas Povilonis
Photos Sigitas Gaudėža

KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTAS

LIETUVOS ISTORINIAI VARGONAI HISTORICAL ORGANS IN LITHUANIA

Griškabūdzio bažnyčios vargonų prospektas, 1804 m., Šakių r.
Organ in church in Griškabūdis, 1804, Šakių District

LIETUVOS ISTORINIAI VARGONAI

Istoriniai vargonai yra viena sudėtingiausių kultūros vertybių paveldosaugos sistemoje, jie jungia dailę ir muziką. Lietuvos ir ypač Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos paveldas (XVIII a.–XIX a. pirmoji pusė) patvirtina svarbią mūsų šalies vietą Rytų ir Vidurio Europos vargonų meno istorijoje, o šiandienis vargonų palikimas yra reikšminga Europos paveldo dalis.

Lietuvoje apie 450 istorinių vargonų yra išlikę visiškai arba iš dalies. Jų istorinė svarba labai skiriasi: dalis vargonų neturi išliekamosios vertės, nes laikui bėgant buvo iš esmės perdaryti, dalis instrumentų yra pramoninio fabrikinio darbo – XX a. pirmosios pusės kūrinių. Dauguma Lietuvos istorinių vargonų yra išlikę iš XIX–XX a., kiek mažiau – iš XVIII a., o iš XVII a. žinomi tik pavienių instrumentų fragmentai arba atskiros jų dalys.

Dabartinė Lietuvos istorinių vargonų padėtis dėl daugelio jų prastos ar neretai net avarinės būklės yra gana sunki. Kai kurie išlikę beveik autentiški instrumentai jau 10 ar net 20 metų stovi nenaudojami, laukia restauravimo, nes tokiais, kokie jie yra, griežti neįmanoma.

Šiandien gausiausiai istorinių vargonų yra susitelkę Kauno, Panevėžio, Šiaulių, Telšių, Utenos ir Vilniaus, šiek tiek mažiau – Klaipėdos ir Tauragės, o mažiausiai – Alytaus ir Marijampolės apskrityse.

Pažintį su unikaliu mūsų šalies vargonų paveldu galima pradėti Vilniuje, kur Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje yra eksponuojamas seniausias Lietuvos vargonais laikomas XVII a. pabaigoje nežinomo meistro padarytas *portatyvas* (kilnojamieji vargonai), o netoliese esančioje Šv. Dvasios bažnyčioje yra vieni didžiausių ir vertingiausių Lietuvos barokinių vargonų – Karaliaučiaus meistro Adamo Gottlobo Casparini'o 1776 m. kūriny. Tai yra ne tik didžiausias Lietuvos barokinis instrumentas, bet ir vienintelis išlikęs beveik autentiškas šio meistro kūriny. Be unikalių registrų, šiuose vargonuose yra išlikę net šešerios autentiškos mechanškai dumiamos dupleš, varpelių karilionas (*Vox Campanorum*), akustinis būgnas.

Pasigrožėti Vilniaus vėlyvajam barokui būdingais ir meniškai išpuoštais vargonų fasadais (autentiški jų instrumentai beveik visur buvo sunaikinti) galima ir Katedroje, Bernardinų, Šv. Teresės, Šv. Kotrynos, Šv. Jonų bažnyčiose, o netoli Vilniaus esančioje įspūdingoje klasicistinėje Sudervės miestelio bažnyčioje galima išvysti Vilniaus meistro Antonijaus Hurinowicziaus 1817 m. sukurtus vargonus. Šio instrumento dispozicijoje atsispindi klasicizmo epochoje Lietuvoje vyravusios vargonų tendencijos: už klasicizmo stiliaus fasado slypi vėlyvojo baroko instrumentas su žvaigždinių varpelių ir akustinio būgno įrenginiais. Tokia polistilistika Lietuvoje būdinga net iki XIX a. vidurio.

Utenos apskrityje verta užsukti į įspūdingą Troškūnų bažnyčią. Čia už didingo, dar 1790 m. Vilniaus vargondirbio Nicolauso Jantzono sukurtas vėlyvojo baroko vargonų fasado yra XX a. pradžios Vilniaus meistro Juozapo Radavičiaus instrumentas. Vos už kelių kilometrų esančioje Raguvėlės bažnyčioje galima išvysti vieną seniausių Lietuvoje (1796) klasicistinių vargonų fasadų – šis nedidelis autentiškas instrumentas puikiai atskleidžia tuometines mažųjų vargonų tendencijas.

Iš Panevėžio apskrityje esančių vargonų išskirtini Vabalninko bažnyčioje išlikę antri pagal dydį meistro J. Radavičiaus XIX a. pabaigoje sukurti vargonai, turintys ir techninę vertę (tai vieninteliai Lietuvoje vargonai, kuriuose yra išlikusi unikali kombinuota mechaninė oro pūtimo sistema).

Šiaulių apskrityje verta užsukti į Joniško katalikų bažnyčią, kur galima išvysti didžiausią Lietuvoje Liepojos meistro Carlo Herrmanno 1859 m. pastatytą instrumentą, taip pat į Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčią, kurioje autentiški Vilniaus vargonų meistro N. Jantzono 1789 m. sukurti var-

gonai turi ir unikalų registrą – varpelių karilioną. Pasigrožėti vertingais vargonais galima ir Šeduvos, Linkuvos ar Gruzdžių bažnyčiose.

Telšių apskrityje, Žemalės bažnyčioje, stovi unikalūs 1839 m. nežinomo meistro sukurti vargonai, kurių fasado architektūra yra vienas paskutiniųjų klasicizmo pavyzdžių Lietuvoje, o instrumento dispozicija (registrai Vox Humana 8' ir Trompet 8') analogų neturi ir platesniame geografiniame regione.

Negalima pamiršti ir Sedos bažnyčioje esančių vieny vėliausių (1803) ir būdingiausių Lietuvos vėlyvojo baroko vargonų pavyzdžių bei Šateikių miestelio bažnyčią garsinančio instrumento (apie 1880 m.), kuriam griežiant 1909 m. susituokė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir Sofija Kymantaitė.

Klaipėdos krašte vertingų istorinių vargonų yra išlikę ne itin daug, tačiau dalis jų ypač unikalūs. Pavyzdžiui, Karaliaučiaus meistro Johanno Preusso 1785 m. sukurti Kretingos evangelikų liuteronų bažnyčios barokiniai vargonai yra apskritai vienintelis išlikęs šio autoriaus kūrinys.

Gretimoje Kretingos pranciškonų bažnyčios koplyčioje skamba apie 1680 m. nežinomo meistro sukurtas instrumentas, išskirtinis ne tik dėl amžiaus, bet ir dėl tipologijos – tai vieninteliai Lietuvoje veikiantys vargonai, turintys trumpąją oktavą ir į bosą bei diskantą išskaidytus registrus.

Paminėtini didžiausi Jakapilio vargondirbio Friedricho Weissenboro apie 1885 m. Mosėdžio bažnyčiai sukurti vargonai, Vanagų evangelikų liuteronų bažnyčioje išlikę Vokietijos firmos „P. B. Voelkner“ 1908 m. sukurti vargonai ir netoliese esančioje Švėkšnos katalikų bažnyčioje iki šiol gaudžiantys Karaliaučiaus meistro B. Goebelio vargonai.

Tauragės apskrityje yra žinomi Adakavo kaimo bažnyčioje esantys itin reti saloniniai vargonai, apie 1800 m. sukurti Prūsijos meistrų, ir jų bendraamžis Skaudvilės bažnyčios instrumentas. Skirsnemunės bažnyčioje gaudžia panevėžiečio meistro Martyno Masalskio XX a. pradžioje pagaminti vargonai, o Šilalės bažnyčioje yra išlikęs 1912 m. B. Goebelio sumeistrautas instrumentas.

Kauno apskrityje net trimis vertingais istoriniais vargonais garsėja Kėdainiai. Mieste esančiose Šv. Juozapo ir Šv. Jurgio bažnyčiose yra Lietuvai būdingi vėlyvojo baroko stiliaus kūriniai, o Dotnuvos bažnyčioje esantiems šiek tiek jaunesniems vietinio vienuolio Modesto Mikniewicziaus sukurtiems sodriai gaudžiantiems klasicistiniams vargonams puikiai tinka šios bažnyčios akustika.

Kauno miesto pasididžiavimas – Katedrai vargondirbio J. Radavičiaus 1882 m. sukurti didžiausi istoriniai Lietuvos vargonai, kurių plati ir įvairiaspalvė balsų paletė, klaviatūrų kiekis leidžia atlikti daugelį vargonų muzikos kūrinių.

Marijampolės ir Alytaus apskritys vertingų istorinių vargonų gausa pasigirti negali, tačiau ir čia randama keletas išlikusių unikalų autentiškų instrumentų. Marijampolės apskrityje verta paminėti Šakių rajone esančioje Kaimelio bažnyčioje 1804 m. Kuršo meistro Theodoro Tiedemanno sukurtus saloninius vargonus ir Griškabūdžio bažnyčioje išlikusius vienintelius Įsruities meistro Georgo Adamo Nepperto vargonus.

Alytaus apskrityje, be Kauno meistro Jono Garalevičiaus XX a. pradžioje sukurtų Lazdijų ir Simno bažnyčių vargonų, išsiskiria ir Vilniaus vargonų meistrų kurtas išskirtinės kompozicijos barokinis Daugų bažnyčios vargonų fasadas bei instrumentas. Šie vargonai apie 1765 m. buvo sukurti Vilniaus pranciškonų bažnyčiai, o į Daugus pateko tik apie 1865 m.

Taigi, apsilankius bažnyčiose ir pamačius dalį minėtų vargonų, o gal net visus juos, galima daryti išvadą, kad mūsų šalyje vargondirbystės amato tradicijas skirtingu metu ir įvairiose vietose puoselėjo tiek vietos, tiek gretimų kraštų meistrai. Jų sukurti ir išlikę instrumentai šiandien įdomūs ne tik mūsų

šalies vargonininkams, istorikams ar restauratoriams – šis paveldas užima svarbią vietą bendrame Europos vargonų kultūros paveldo areale.

**Teksto autorius Dr. Girėnas Povilionis
Fotografas Sigitas Gaudėža**

Tytuvėnų bažnyčios vargonų prospektas, 1789 m., Kelmės r.
Organ in church in Tytuvėnai, 1789, Kelmė District

HISTORICAL ORGANS IN LITHUANIA

Historical organs represent a group of complex cultural properties, the building of which requires musical knowledge, crafting skill and artistry. The contribution of Lithuanian schools (especially, in Vilnius) to the tradition of organ building in Eastern and Central Europe is above all manifested by the legacy of the late Baroque period (between the 18th century and the first half of the 19th century).

Around 450 historical organs have survived in Lithuania either fully or in part. They are all of different historical significance and value. Some of the organs have lost their value as the result of numerous alterations made through the course of time. Some of the organs are factory products of the first half of the 20th century. Most Lithuanian historical organs were made in the 19th and 20th century, but there are fewer surviving from the 18th century. Only fragments or individual parts of organs date back to the 17th century.

Quite a number of these noble historical instruments in Lithuania are either in poor or critical condition. Some of the extant specimens have been standing idle for ten, even twenty years waiting to be restored as in their present condition they are impossible to play.

Most of these historical organs are concentrated in the counties of Kaunas, Panevėžys, Šiauliai, Telšiai, Utena and Vilnius. There are few of them in the counties of Klaipėda and Tauragė, and even fewer in churches across the Alytus and Marijampolė counties.

In order to see the most valuable of these historical instruments a tour of both Lithuanian Catholic and Protestant churches is recommended.

The route starts in Vilnius, as the oldest instrument in Lithuania to our knowledge — the *portativ organ* crafted by an unknown organ builder of the late 17th century — is given a place of honour at the Lithuanian Theatre, Music and Cinema Museum. The Church of the Holy Spirit situated near the museum takes pride in the largest and most valuable instrument of the Lithuanian Baroque period — the work of Adam Gottlob Casparini, an organ builder from Königsberg — dating from 1776. It is not only the largest musical instrument of the Baroque period in Lithuania, but also the sole almost entirely original piece of this master-craftsman. The instrument features unique keyboard registers and six authentic mechanically operated bellows, *vox campanorum* and an acoustic drum.

Other churches of Vilnius, the Cathedral, Bernardine's Church, St Theresa's, St Catherine's and the Church of St John the Baptist and St John the Evangelist are also good places to feast one's eyes on typically late Baroque, sumptuous organ facades — yet the original instruments in these churches were destroyed. The Classicist church at Sudervė town near Vilnius is home to an organ built in 1817 by the Vilnius organ master-craftsman Antonio Hurinowicz. This instrument reflects the tendencies of organ building in the Classicist period — one finds the late Baroque instrument with chord bells (*Zimbelstern*) and an acoustic drum behind the front façade in Classicist style. Such a combination of several styles persisted in Lithuania until the mid 19th century.

In Utena County, Troškūnai Church and its organ are worth a visit. The organ shows the late Baroque façade, the work of Vilnius master-craftsman Nicolaus Jantzson. Behind it, there is an instrument of the early 20th century by another Vilnius organ builder Juozapas Radavičius. Within 12 kilometres, the Raguvėlė Church is home to one of the earliest in Lithuania Classicist organ facades with a small authentic instrument, representative of the tradition of small organs of that period.

In Panevėžys County the route of organs leads us to Vabalininkas Church, where one finds the second biggest instrument by the organ builder Juozapas Radavičius from the late 19th century. The organ with extant combined system of manual wind pressure control is a unique specimen in Lithuania.

In Šiauliai County, Joniškis Catholic Church is worth a visit, where one can see the biggest instrument in Lithuania by Liepāja organ builder Carl Herrmann dating from 1859. The church of Tytuvėnai Bernardine's Monastery is home to an original instrument with a rare carillon bells register, the work of Vilnius organ builder Nicolaus Jantzson dating from 1789. To see other valuable organ instruments, one has to drop into the churches of Šeduva, Linkuva, and Gruzdžiai.

Žemalė Church (Telšiai County) houses a unique instrument by an unknown organ builder from 1839. The architecture of its façade is one of the last examples of Classicism in Lithuania, while the disposition of the instrument (the *Vox Humana* and *Trompet 8'* registers) has no parallels even within a wider geographic area.

The latest (1803) and the most sumptuous specimen of the late Baroque period in Lithuania at Seda Church is also a must to see. The pride of Šateikiai Church is an instrument dating from 1880, to whose sounds the wedding ceremony of the most celebrated Lithuanian composer Mikalojus Konstantinas Čiurlionis to Sofija Kymantaitė took place in 1909.

Fewer historical organs appear in churches of the so-called Klaipėda land, but some of those existing, are rather unique. For instance, the Baroque organ created by the Königsberg master-craftsman Johann Preuss in 1785 in the Evangelical-Lutheran Church in Kretinga is his sole extant work.

At the neighbouring Franciscan Church in Kretinga the organists play an instrument dating from 1680, the work of an unknown author. Besides its impressive age, it is the only working organ in Lithuania with a short octave and registers divided into bass and treble.

The instrument of Mosėdis Church, the biggest work of Jakapilis organ builder Friedrich Weissenborg dating from 1885 is another notable specimen in the region. One should also mention the instrument of the German company P.B. Voelkner, built in 1908 and installed in the Evangelical Lutheran church in Vanagai. The instrument made by the Königsberg organ builder Bruno Goebel for Švėkšna Catholic Church is still being played to this day.

The church of the Adakavas village (Tauragė County) boasts an extremely rare specimen of parlour organ crafted by the Prussian organ builders around 1880. A contemporary instrument is also housed in Skaudvilė Church. The congregation of Skirsnemunė Church listen to an instrument made in the early 20th century by Martynas Masalkis, Panevėžys organ builder. The work of Bruno Goebel dating from 1912 has survived in Šilalė Church

Kėdainiai town (Kaunas County) has three valuable historical instruments. The Church of St Joseph and St George Church is home to a late Baroque instrument typical of Lithuania. The deep voice of the earlier Classicist organ, the work of the local monk Modestas Mikniewiczius makes good use of the acoustics of Dotnuva Church.

Kaunas town takes great pride in the greatest instrument in Lithuania made for Kaunas Cathedral by Juozapas Radavičius in 1882. It has such a wide and diverse voice range and so numerous keyboards that most organ pieces can be performed with this instrument.

The counties of Marijampolė and Alytus do not abound in valuable historical organs. We should mention though the parlour organ of Kaimelis Church (Šakiai Region, Marijampolė County) made in